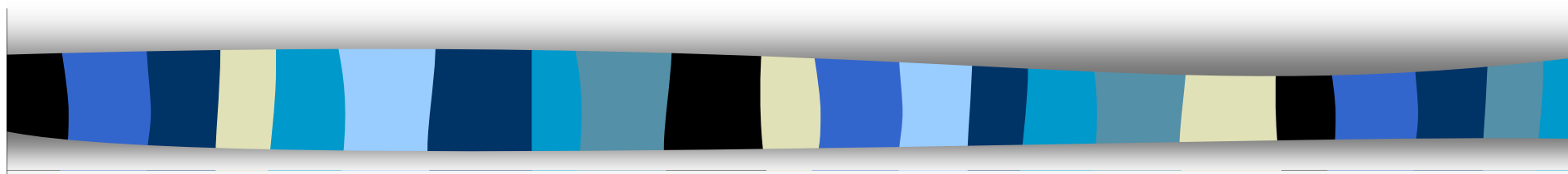

Krajina Bielych Karpát (aj) ako predmet geografického výskumu

Mikuláš Huba

*Geografický ústav SAV a
Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR*

**10. medzinárodná Bielokarpatská konferencia, Starý Hrozenkov
14. - 15. 10. 2009**

Krajina ako symbol

Organizátori ma zaradili na úvod tematického bloku s názvom Krajina. Som im za to vďačný, lebo bielokarpatská krajina ma vždy zaujímala ako geografa -krajinára, priťahovala ako turistu a fascinovala ako človeka vyznávajúceho česko-slovenskú, či v tomto prípade lepšie povedané moravsko-slovenskú vzájomnosť. Táto je totiž priam magicky zhmotnená v sídlach, krajine a prírode na oboch stranách umelo vytvorenej hranice, ktorá 1. januára 1993 dočasne rozdelila toto krásne pohorie a jeho obyvateľov. Našťastie, 1. mája 2004 sme spoločne vstúpili do EÚ a od konca roku 2007 sme sa opäť spolu ocitli v prakticky bezhraničnom, schengenskom priestore.

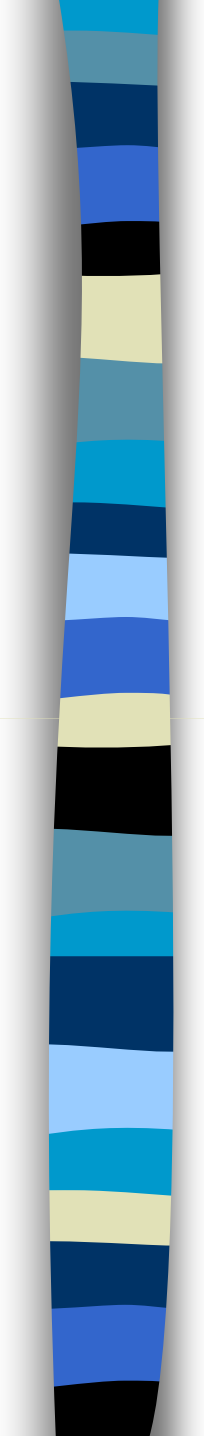
Rôznorodá a pestrá bielokarpatská krajina

Hneď úvodom je možné konštatovať základnú, priam triviálnu skutočnosť, že krajina Bielych Karpát je rôznorodá a pestrá. Dá sa v rámci nej rozlíšiť celý rad krajinných typov. Odráža sa to na rôznych spôsoboch využitia zeme, neraz mozaikovitého charakteru, ale aj na pestrosti sídiel, typu ich zástavby, ale aj ľudovej architektúry. Verím, že o tom budú hovoriť podrobnejšie iní, len na ilustráciu svojho tvrdenia spomeniem rozdiel medzi vinohradníckou krajinou s rázovitými vínnymi búdami kdesi nad Skalickou, podjavorinskými a bošáckymi kopanicami, starodávnymi obcami s cennými pamiatkami na úpätí Bielych Karpát, či horským osídlením v okolí Vršatca a červenokamenských bradiel.

Krajina na druhej strane – Bílé Karpaty

A to ešte nespomínam odlišnú atmosféru krajiny na moravskej strane, danú aj tým, že tam Bílé Karpaty v rámci Českej republiky predstavujú typicky marginálne územie, kým na Slovensku, vďaka susedstvu priemyselného stredného Považia, tomu celkom tak nie je. Myslím si, že pre našich priateľov a priateľky z Čiech a Moravy predstavujú Bílé Karpaty vo väzbe na svojrázne kultúrno-historické a etnografické regióny Valašska a Slovácka až niečo mystické, niečo, čo pri pohľade z rozľahlých moravských úvalov vyzerá byť vzdialené a tajomné, niečo, čo v sebe ukrýva svedectvá o poctivom spolunažívaní človeka s prírodou, ktoré inde už tak ľahko nenájdeme.

Svedčia o tom nielen tisícky umeleckých diel, napríklad nádherných, preduchovnených fotografií a celých monografií, venované krajine Bílých Karpát, ale aj množstvo odborných štúdií, od botanických a ekologických, cez krajinárske a geografické až po etnografické, v ktorých sa popri poznaní odráža aj hlboký vzťah, ktorý by som neváhal nazvať láskou (však, pani profesorka Librová a Vaša knižka Lásky ke krajine?). Nie náhodou boli moravské Bílé Karpaty zaradené do siete biosférických rezervácií MaB UNESCO.

Krajina Bielych Karpát ako predmet geografického výskumu

Krajinou Bielych Karpát sme sa odborne zaoberali viackrát, či už pod egidou Spoločnosti pre trvalo udržateľný život, alebo Geografického ústavu SAV. Naposledy v rámci vypracúvania metodiky a následne monografie o Kultúrno-historickej a spoločenskej topografii Mikroregiónu Zdroje Bielych Karpát (ZBK). (pozri Hanušin at al, 2008, Šebo, D., 2008).

Úvod do mikroregiónu ZBK

Tento Mikroregión pozostáva z 13 obcí vidieckeho typu a jedného sídla mestského typu (Ilava). Hlavnou prírodnou a krajinou dominantou ako aj tradičným a obľúbeným symbolom tohto mikroregiónu sú Vršatské bradlá. V rámci mikroregiónu je možné za marginálne územie označiť obce a ich katastrálne územia, nachádzajúce sa na území Bielych Karpát (druhá časť mikroregiónu sa nachádza na území Ilavskej kotliny – pozn. aut.).

Charakter krajinnej pokrývky (land cover)

Takmer polovica rozlohy mikroregiónu spadá v zmysle metodiky CORINE land cover do kategórie prírodnej krajiny, aj keď prevažná väčšina lesov je viac či menej intenzívne obhospodarovaná, a preto hovoriť o prírodnej krajine v prísnom slova zmysle nie je ani v tomto prípade na mieste. Z porovnania so staršími mapami (2. vojenské mapovanie a vojenské mapy z prelomu 19. a 20. storočia) vyplýva nárast rozlohy lesov v období po r. 1989. Tento trend má svoje začiatky už v čase kolektivizácie poľnohospodárstva v 50. – 60. rokoch minulého storočia, kedy sa začalo so zalesňovaním ťažko obrábateľných plôch dovtedy využívaných ako orná pôda.

Prírodná a odprírodnená krajina

Najprírodnejšiu štruktúru z hľadiska využitia zeme, resp. krajinnej pokrývky majú v rámci mikroregiónu k.ú. Krivoklátu, Vršatského Podhradia a Červeného Kameňa, kde sa zároveň nachádza aj najväčší podiel lúk a pasienkov v rámci poľnohospodárskeho pôdneho fondu. Sídelná a priemyselná krajina pokrývajú malú časť rozlohy mikroregiónu. Relatívne najväčšiu rozlohu intravilánu vo vzťahu k celkovej výmere k.ú. má obec Pruské, v ktorej je skoncentrovaných aj najviac - prevažne drobných - výrobných areálov.

Krajinný ráz a percepcia krajiny

Čo sa týka percepcie krajiny, pri pohľade z Ilavskej kotliny sú rozhodujúcou dominantou Vršatské bradlá, percepčný význam ktorých ďaleko presahuje územie mikroregiónu. Ide o markantný prírodno-kultúrny fenomén umocnený prítomnosťou zvyškov hradu Vršatec ako aj vysoko položenej horskej obce – Vršatského Podhradia. Ďalšími, avšak menej dominantnými percepčnými fenoménmi na území mikroregiónu sú červenokamenské bradlá a Krivoklátska tiesňava, ako aj niektoré ďalšie štruktúry, viazané na bradlové pásmo. Krajinný ráz územia je daný jeho základnou kompozíciou, určenou geologickou stavbou a tektonickým vývojom, pričom charakteristická je najmä stupňovitá gradácia z plochej Ilavskej kotliny smerom k dominantným bradlám Vysokých Vršatcov.

Chránené územia a ÚSES

Vo sfére ochrany prírody a krajiny je najväčším a kľúčovým chráneným územím (CHÚ) v mikroregióne i v celých Bielych Karpatoch Chránená krajinná oblasť (CHKO) Biele Karpaty, vyhlásená v roku 1979.

Z maloplošných CHÚ na území mikroregiónu spadá pod najvyšší (4. a 5.) stupeň ochrany 12 MCHÚ s celkovou rozlohou 250 ha. Významné lokality neživej prírody sú vyhlásené aj za paleontologické náleziská. V blízkosti tokov a v niektorých depresiách vytvorených zosuvmi sa nachádzajú chránené ekosystémy mokrad'ového charakteru. Najvýznamnejší územný systém ekologickej stability (ÚSES) nadregionálneho významu vedie hlavným chrbtom Bielych Karpát. Svojbytným prírodno-kultúrnym fenoménom sú aj chránené parky v Bohuniciach, Borčiciach a Pruskom.

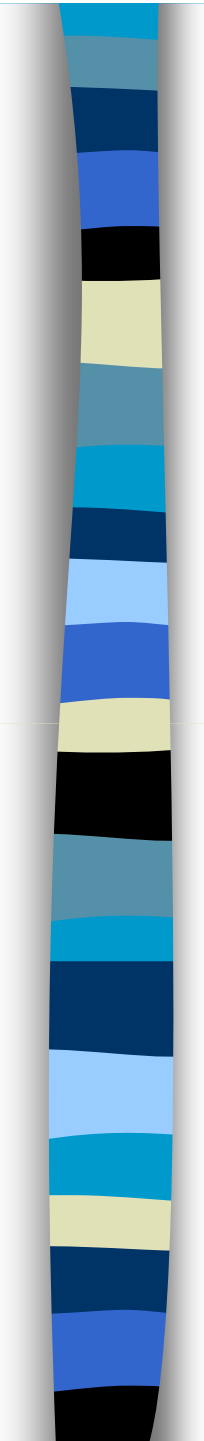
Historické štruktúry krajiny

Zachovaných historických štruktúr krajiny pribúda v smere od kotliny do pohoria. Lokality s tradičným a stále funkčným usporiadaním poľnohospodárskej pôdy s typickými úzkymi políčkami a mozaikou ornej pôdy, lúk, pasienkov, záhrad a sádov, striedajúcich sa s lesnými a krovinnými porastami, ako aj so skalnými útvarmi bradiel nájdeme najmä v povodí Tovarského potoka, v okolí Mikušoviec a Červeného Kameňa a v okolí Krivoklátu či Vršatského Podhradia. Do kategórie rozptýleného osídlenia resp. častí sídiel mimo centra, či intravilánu materskej obce spadajú dosiaľ obývané lokality v k.ú. Bolešova (Kopanice, Ohrady), Slávnice (Podhorie, Tlstá Hora), Pruského (Horné a Dolné Dĺžavy) a v doline Tovarského potoka nad Červeným Kameňom (Trokanovo) (bližšie pozri Hanušin J., In: Hanušin J. et al., 2008).

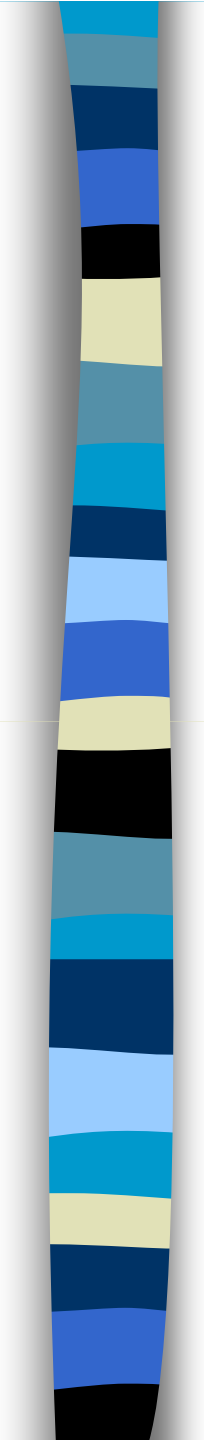

Analýza silných a slabých stránok

Silnou stránkou mikroregiónu je - a potvrdili to aj odpovede predstaviteľov miestnej samosprávy - okrem jednotlivých prírodných, kultúrno-historických a ďalších hodnôt i vyvážená kultúrna krajina ako celok. Celé stredné Považie sa stáva významnou destináciou cestovného ruchu a mikroregión môže v tomto smere zohrať významnú úlohu. Silnou stránkou celého mikroregiónu je však aj (čiastočne reálne, čiastočne potenciálne) ľudský potenciál miestnych obyvateľov, ako aj bohatá, nielen prírodná, ale aj kultúrno-historická rôznorodosť (diverzita). Správne pochopené, dôsledne chránené a rozumne i citlivo využité hodnoty mikroregiónu, potenciálu tunajšej krajiny i ľudských zdrojov sú príležitosťou v symbolickom, ale aj vo veľmi pragmatickom zmysle.

Slabou stránkou a zdrojom rizík či ohrození sú popri niektorých charakteristikách polohy a prírodných faktorov, súvisiacich so zraniteľnosťou tunajších ekosystémov, aj znečistenie či devastácia prostredia a nadmerná exploatacia prírodných zdrojov, ako aj ďalšie nerozumné a necitlivé ľudské aktivity. Iné existenčné a rozvojové obmedzenia horskej časti mikroregónu súvisia s jeho marginalitou. Niektoré rany, choroby a disproporcie sú dedičstvom minulosti, iné sú aktuálne dodnes a sú dokonca stále väčšou hrozbou pre budúcnosť.

Vo vzťahu k prírode, pamiatkam, kultúrno-historickej a sociálnej topografii ako aj k celkovému krajinnému rázu je slabou stránkou, rizikom i zdrojom ohrození najmä celkové nepochopenie samotného zmyslu ochrany prírody, krajiny a prostredia, ako aj toho, že dôsledná ochrana hodnôt prírodného a kultúrneho dedičstva a ich rozumné využívanie patria nielen k najväčším morálnym povinnostiam a prejavom kultúrnosti, ale aj k hlavným predpokladom dlhodobej prosperity bielokarpatského regiónu i celého stredného Považia. Na druhej strane je dobré, že si to viac či menej uvedomuje väčšina predstaviteľov miestnej samosprávy.

Rozvojové scenáre

Z viacerých možných scenárov budúceho vývoja mikroregiónu ZBK i celých Bielych Karpát navrhujeme preferovať scenár účinnej ochrany a rozumného využívania prírody, krajiny a pamiatok na báze prevažne kvalitatívneho, udržateľného rozvoja, zabezpečujúci dlhodobu udržateľnú prosperitu, založenú na dôslednej ochrane ako aj na citlivom a rozumnom manažmente a zveľadovaní hodnôt tunajšej krajiny.

Modelové územie TUR

Mikroregión i celé Biele Karpaty by sa mohli stať modelovým územím na realizáciu udržateľných foriem dopravy, energetiky, poľnohospodárstva, odpadového hospodárstva, bývania, služieb, rekreácie a ďalších aktivít, ako aj na implementáciu konceptu kultúrno-historickej a sociálnej topografie a koncepcie trvalo udržateľného regionálneho rozvoja. V rámci tohto scenára by išlo o kombináciu účinnej ochrany prírodných a kultúrnych hodnôt s podporou vzniku a rozvoja staronových či úplne nových, regionálnym podmienkam zodpovedajúcich aktivít a s nimi spojených pracovných príležitostí. (bližšie pozri Huba, M., In: Hanušin J. et al., 2008).

Medzinárodný kontext

Pri realizácii projektov na účinnejšiu ochranu a zlepšenie manažmentu krajiny Bielych Karpát je možné využiť celý rad medzinárodných podporných mechanizmov. V poslednom čase sa často spomína napr. Nórsky finančný mechanizmus, Štrukturálne fondy EÚ, INTERREG a ďalšie grantové projektové schémy, o ktorých určite viete mnohí viac, ako ja.

Európsky dohovor o krajine

Ale sú tu aj medzinárodné dohovory a iné dokumenty, ktoré nesľubujú priame finančné injekcie, a predsa predstavujú náš dobrovoľne prijatý medzinárodný záväzok a zároveň vytvárajú určitý podporný konceptuálny či strategický rámec a sľubujú odbornú a inú pomoc na báze medzinárodnú spoluprácu pri ochrane a udržateľnom manažmente bielokarpatskej krajiny a jej nevšedných hodnôt. Za všetky spomeniem aspoň dva, k plneniu ktorých sa v ostatných rokoch zaviazala ako Česká, tak aj Slovenská republika. Je to Dohovor o ochrane ŽP a TUR Karpát a Európsky dohovor o krajine (EdoK) z dielne Rady Európy. Prihlásenie sa k ich účinnej implementácii by bolo pekným príspevkom k 10. výročiu EDoK, ktoré si pripomenieme na budúci rok.

EdoK / článok 5.

Každá zmluvná strana sa zaväzuje:

- právne uznať krajinu ako základnú zložku prostredia miestnych obyvateľov, ako vyjadrenie rozmanitosti ich spoločného kultúrneho a prírodného dedičstva a základ ich identity,
- zaviesť a realizovať krajinné koncepcie zamerané na ochranu, manažment a plánovanie krajiny prostredníctvom špecifických opatrení (sú uvedené v nasledujúcom čl. 6 – pozn. aut.).
- vytvoriť podmienky pre účasť širokej verejnosti, miestnych a regionálnych orgánov a ďalších subjektov, zainteresovaných na určovaní a realizácii krajinných koncepcií podľa písmena b,
- integrovať krajinu do svojich regionálnych a územnoplánovacích, ako aj kultúrnych, environmentálnych, poľnohospodárskych, hospodárskych, sociálnych, a ďalších koncepcií s možným priamym alebo nepriamym vplyvom na krajinu.

Ďakujem za pozornosť !

